

STORIA DELL'ARTE MEDIOEVALE (MINIATURA)

Prof.ssa Sonia Chiodo

Aa 2017-2018

7. Libri per la liturgia
Esempi: il Messale e il Salterio

In Italia uno dei luoghi più importanti per la storia della liturgia è la biblioteca capitolare di Benevento, dove si conserva un Messale, privo di miniature, databile su base paleografia al X secolo (*Messale plenario*), molti gli esemplari attestati dal XII secolo in avanti.

Rispetto al Sacramentario, del quale abbiamo numerosi esemplari di epoca carolingia e che include solo le preghiere recitate dal celebrante durante la Messa, nel Messale si trovano anche le letture (o pericopi). Il Messale dunque, come il Sacramentario, è il libro usato dal celebrante.

Nella decorazione del Messale si mantengono le consuetudini dei Sacramentari, con ampliamenti del corredo iconografico legati, oltre che alle circostanze e ai tempi di realizzazione, a una sempre più definita strutturazione del testo liturgico.

erit a pastoribus ad ipsos. an
na autem suscipit oia uerba sic
offerens in corde suo. Et rursi
sunt pastores glorificantes et
laudantes deum: in omnibus que
audierant et uiderant. sic deum
ad illud. **ost.** Deus est ma
iorem orationem qui non mouet pa
stra secus tua sed exatit ad uos.

Maria mater que dicitur **sec.**
Quintus hoc dicitur ne mi
seris apta pueniant
pacem nobis semp. infidat.
ut fiat ho genitrix uere
fuisse es. sic nobis hoc dicitur
sua offerat qd dicitur. **p.**
cunctum. **Secreta.**

Accipe qd dicitur in digna
ter oblata. **abte.** anasta
sic suffragantibus meritis
ad nre salutis auxiliu. **p.**
nre xccc. **p.** **pho.** **recoicam**
tes ues. co. **S**culpta sita ho
lanta sita uerim eccere tuus i
uere sbs saluator mundi. **p.** **co.**

Demp nouitas natalis
imitantur. cui natiuitas i
singularis humana repu
lit uentur. **p.** **ca.** **al.** **pr.** **co.**

Acta si dicitur familia tuaz
in uniuersis factis. et qd sep
interuente nos referre. **p.**
cuius solena celebrant. **p.**
Ad multa maiore. Sed adicm
maiam maiore. Innotitatis.

Pater natus es nobis in uita
est nobis cui impu sup bu
merum eius uocabit nom eius
magni filij angelus. **p.** **Ca**
te dno canaci noui qz m. sic.

Omnis qd op
deus. ut in
unigeniti
tui noua
per carnena

uinitas libere. quos sub
peccati iugo uetusta fuit
tenet. **p.** **uere.** **Ad hebreos.**

Hic qd modis olim deus i
loquens pater in pphis. no
uissime dicitur uis locut
est nob in filio. que ostig
it herte uniuersoz. **p.** que
fcti scia. Qui cu sic splen
dor glie figura sic eius.
portansqz oia uerbo ueritas
sue. purgati dem peccozu

quos credisti in: quia tui
 sunt. Et ma oia tua sunt: et
 clarificatus su in eis. Et ia
 n su in multo. i by in mu
 do fut. i ego ad te uenio.
 Si uo in dea uigilia aliq
 festu simplex fuerit sic de o
 ipo festo o mo in nulla uig
 gule. Et si fuerit festu sole
 ne. nulla dicitur de festo cu ome
 moratioe uigule. Si autē
 fuerit festu duplex. de o de
 sit nulla. i nulla sit o mo
 de uigilia. **In die ascen
 sionis dō. Et ad san petru.**

In galila quid in die.
 Ad miramini aspicientes
 in celū allā. que ad motū uig
 itas eū ascenderē in celū ita ue
 met allā allā allā. **p** Cūqz ita
 erent in celū cuncte illū. ecce o
 duo uiri astitērūt iuxta illos i
 uestibz alb qui rāxat. **v. s. o.**

Incede
 qd ops dē
 ut qui lo
 die una i
 die uni
 genitaz
 tuum i

Preceptorē nrām ad celos
 ascendisse credimus: i pi
 quoz nite in celestibz ha
 bitem. **Peitē. leo actuū.**
Primū quidē aplozū.
 pmoem sca deoibz othe
 opibile. que cepit illo face
 i deē usqz iudicē qua pre
 cipies aplis p spm scz qz
 elegit assūptus ē. Quibz i
 prebuit seipm uiuū post
 passioem suam in multas
 argumtis. p dnos quadra
 ginta apparet eis. i loquēz
 de regno dei. Et ouertēs pce
 pit eis ab ierlms nedite
 derent. s; expectaret p mis
 sioem pīs quā audistis i
 quit pos meū. Quia iohz
 quidē baptizauit aqua.
 uos autē baptizabimur i
 spu sco n post multos hos
 dies. Igitur qui uenerat.
 in cogabant eū dicentes.
Une si in tpe hoc restit uos
 regnū ikt: Dix autē eis. ed
 ē uim nosse tpra ul moni
 ta. que pōt posuit in sua po
 testate. **S; accipietis uirtute**
supuenciatō spō sā in uos.

Messale Santorale

Annunciazione, f. 195v

bndictus atbas. q̄s in sa-
lute nob̄ puenire de pol̄a.
P̄cō. **A**ndico uob̄ q̄ uos qui
reliquis oīa secuti estis meae

Pro regat̄ p̄cō. **I**ncorbas.
Nos dñe cū tu p̄cepta cō-
faciam̄: b̄s benedictus
atbas. p̄ nob̄ in t̄cedendo. et
cōsolationis eius expiam̄
in signa. p̄. nō q̄ defestis
que ueniūt post quartā fe-
nā maioris est̄. usq̄ ad fe-
nā. ij. p̄ octā pasce. nich
tūc agit̄. s̄ p̄ octā celest̄
tur. Et in fine cū uiter igno-
off̄: cōsolationis. ad iugit̄. allā.
q̄ hoc idē suatur moib̄ festis
que celebrant̄ inē pascha. 7
penit̄. **I**n annūtiatōe be-
ate marie ūgis. **I**ntroitus.

Priū cū d̄p̄abunt̄ cōs di-
uites pleb̄. adducēt̄ regi-
uigiles p̄ eā p̄ame ei. adducēt̄
ē uicaria restatōe. p̄ fructuuf.

Eus or̄. **V̄s.**
qui de beate
marie ūgis
uicō. ūbum
tuū angelo

nuntiantē. carnē susce-
pisti. p̄a sup̄licibus
tuis. ut qui uice cā gemi-
tricē dei credim̄. cā ap̄ te
in t̄cessioib̄ ad iuueni. p̄

Incorbas. **lectio ysaię. p̄p̄t̄.**
In dieb̄ ill̄. Locutus ē ch̄s
ad achaz dicens. p̄te ē signū
ad nō deo tuo in p̄f̄idūz i-
fexi. siue in excellū sup̄.
f̄d̄iē achaz. nō petā. 7 nō
tēptābo dñm. f̄d̄iē. Au-
dite ḡ dñm dauid. nūq̄ i-
parz uob̄ ē molestos cō lo-
minib̄. q̄a molesti estis et
deo meo. p̄ hoc dabit̄ cōsp̄e
uob̄ signū. ecce ūgo accipiet̄
7 panet̄ filiū. 7 uocab̄ nōm̄
eius lemanuel. **B**ut nūq̄
mel cōmedet. ut sciat rep̄-
bare malū. 7 eligerē bonū.

Diffusa ē gr̄a in labiis tuis
p̄p̄a bndict̄ ē cōs meūm. p̄
uicitatē 7 māf̄uacūmē 7 iustit̄a
am̄ 7 redūcet te in uicitatē cōr̄a
tua. **Or̄. 7 tract̄ sequēs**
n̄ dñi. si hoc festū p̄ pascha
celebrat̄. s̄ dñi duo. allā. cōt̄.

Audi filia 7 uice 7 inclina aures
tuas. qm̄ occupauit̄ rex sp̄m̄ tuas.

fituozu letauit. **P**er suu nomē dō
bñ dicitur. et bōmno qul
qz msculūm. **S**ilia. **oro.**

Filius qui
no dum
pro hūm
no genē
passus
iudicā
tē beate

felicitatis pūi amē sic
ad martiriū animasti. et
septies in filijs. octauo
in se ipā. sola tue legis ob
fuantia. pprio te sangu
ne honozant: pā ut il
lorū meras in au nois
dilectioē ppetuo roboren.

Qui uiuis. lē uxi sapiēte.

Mulier forte quis iue
nit. scilicet uelutami
finito pūm eius. Confi
dit uita cor unū suū ap
lus n̄ indigebit. Reddet
ei bonū qn malū. oibus
chēb uite sue. Quos uic
lana qmā. opata ē o si
ho manū suaz. fca est
q̄ n̄ uis in litorib: delo
ge portat p̄ndū. et de

nocte sumē. deditqz p̄cā
domesticae suae. et abana
anall suis. Conscruuit
agrū q̄ eme cū defunctu
manū suaz. plantauit
uineā. Ac amē fortitū die
lūbos suos. m̄tozauit o
brachiū suū. Sustinuit
iudic q̄ uia bona ē nego
tiatio eius. n̄ extinguitur
in nocte lucerna illi. q̄
nū suā in sic ad forma q̄
gū eius apphenderit fu
sum. q̄ nū suā apuit in
opiz. palmas suas exten
dit ad paupem. Et q̄ m̄te
domus sue a frigorib: nūi.
Es enī domestica cū uicti
dupliab: stragulata ue
stem fecit sibi: byssus q̄ pur
pura indumtū ei. Nobis
in portis uir eius. q̄n seco
ne cū senatorib: tē. Syn
donē fecit. uēdidit. q̄ agu
lū tradidit chanaanē. for
tū tūto. et cor indumtū
eius: m̄tebit in dno. p̄
fimo. Es suū apuit sap
entē. et ex elem̄te iugū
ei. Conscruuit semitas

Qui eduit me ad hunc est
nere. qui bibit me ad
huc sicut. Qui auclit
me n' ofundetur. q' opan
tur in me n' peccabit. Et
eludant me. uita etna
habebit. **S. Beneduca** 7
uenerabil' es ugo maia. que
sine tactu pudoris. iuenta es
maia saluatoris. **Virgo dei**
genitrix que coais n' capie orb
m'ua seclauit uitaes fcs ho.

In illis. Loquere **S. in lucia.**
libu ad turbas. extollens
uocē quaedam mulier de
turba. dixit illi. **Vis uenē**
qui te portauit. a ubi que
suxisti. **Ac ille dixit.** Quin
imo. **ba qui auclit ubi**
dei. **caute dicit illd. offi.**

Beata es ugo maia que coium
portasti. **aratorē genuisti** qui
te fecit. **7 in ceteris pmanes ugo.**

Quera nra dñe secreta.
Apd clemiam tuam
dei genitrix. **in det orō. q' a**
idcirco de p'fenti se lo tam
tulisti. ut p' peccis nris a
pud te fiducia tr' incedat.
p' eundem. **Alia secreta.**

In iudis tue dñe hostia
imolam. in tuoz ore
moraa de seoz um. quibz
nos 7 p'sentibz exui malis
ofidimus 7 futuris. **p. co.**

Beata uiscera maie ungis. que
portauit etm p'ris filia. **p. co.**

Onecte m'f' cois dei
fragilitate nre p'f' dñi.
ut qui se dei genitrix ma
em celebrant. in ceteris
aus auxilio. **anris iniqua**
tibz refugam. **p. co. Alia**

Relecti es nre suppli
ces exorant. ut in cui hce
omne p'p'ij. **ei mun**
amur 7 p'ceat. **in illi p'p'**
one bte maie ungis. in dñi.

Beata es maie ungis. in dñi.
Nunciam es m' dno. **dñe f'f' r'**
celebratas. **ib' honore mane**
ungis. **dean' assuptice gaudec**
angli 7 collaudec filii dei. **p. e**
nuptant cor meū ubi bonig
co ego opa mea regi. **7. Al. or.**

Amulorum
tuozū q's d'
deliciasigno
scc: ut qui e
placet de ac

Morte e assunzione della Vergine
(15 agosto), 217v

tuorum corona leti fiet. q
rifica me pteat in aemeta
sua tu. amulipha nos sus
fragio o solatur. **Adm pscd**

In festo egadio affe. or.
nos qd dicit bñ egadij ab
bitis om det. ut qd nris ne
ntis n ualemus. eius patro
amo assequam. p. **Seceta.**

Seceta mistia qd d pscd
mam tuorum omcozati ce
denota me tratem. quib
nob ipfidium crecat. gar

Ses altar walle dñi. p.
dñe hostias si pofitas. iq
egidius abbas qd in salute
nob puenit de pofeat. p. p.

Pra qd op d. ut **com.**
quoru memoria sacra
mentu paxa paxa ce recoh
mus. fice quoz p ficiento

Sectemur. p. **Alia post coz.**
Rotegat nos qd dñe ai
dñi pcepta ce sacra mta:

Peritius egidi abbas p nob
mtecedo. ut dñs la ois ei
cepiant in signa. p. **Inna**

Sicut scia pntes. enixa puera
regē. qui celū etiamq regio

in sala seboz. p. **V**irgo dei genuce
que totas n capit orb. in tua se
claustru sca fto. **6. orz.**

Annul tuis
qd d celestis
grē munus
impant. ut
quibz beate
lunigis parē

Nos possedit **lib sapie.**
me in initio uiaz suaz.

Ante q quicq fiet. apna
pio. **A**betio ordmata suz
ceant quis an q tra fiet.

Nec dñi erant ab rñi. ego
iam accepta cñ. **N**ec dñi fon
tes aquaz erupant. nec

dum motes graui moles
stiterant. an es colles ego
parauentur. **A**dbuc dia n
fecerat. **A**lumina icardi
nos orb tñ. **Q**n pparabat
celos aeternam. qn certa lo
ge rguo uallabat abyssoz.

Qn etern firmabat firsi.
Alibrabat fontes aquaru.

DOMINUS DEUS
 ET SALUS MEA QUANTUM DEBO
 DUS DEFENSOR UNGUENTUM AQUOTREPI

QUI PROPTER ANTI SUPERBIE NOCENTES UNGUENTUM
 CARNES MEAS QUI TRIBULANT ME INIMICI MEI
 IPSI INFIRMATI SUNT ETC. ECIDERUNT.

SICONSISTANT ADVERSUM ME CASTRA NON TIME
 BIT CORMEUM. SI INSURGAT IN ME PROELIUM
 IN HOC ECO SPERABO.

QUAERIT DOMINO HANC REQUIRAM UT IN HABITATIONE
 IN DOMO DOMINI OMNIBUS DIEBUS UNGUENTUM.

UT IDEAM VOLUNTATEM DOMINI ET PROTEGAR ET PLOSCAM

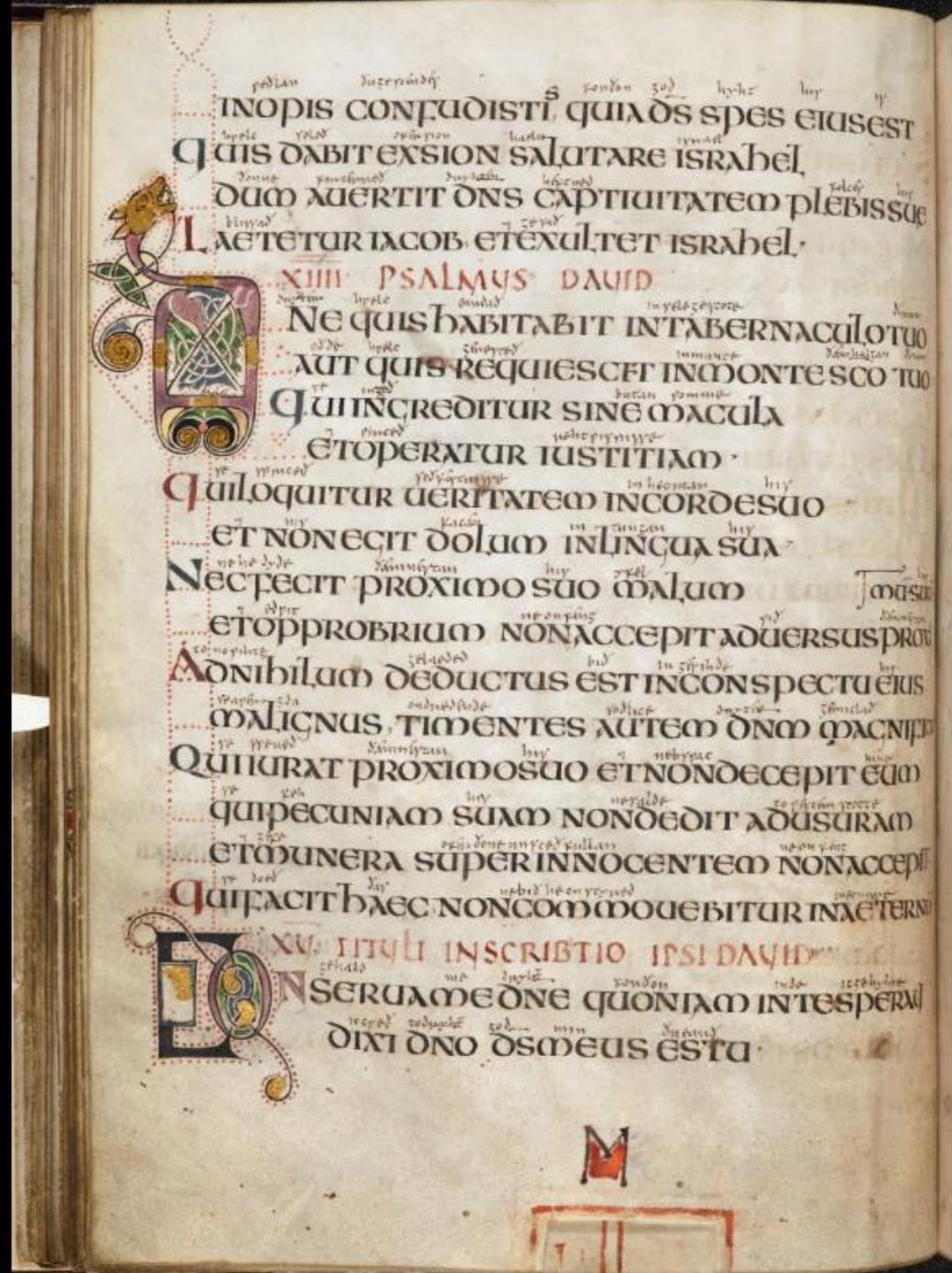
QUI ABSCONDIT ME IN TABERNACULO SUO IN DIE MALI
 RAM PROTEGIT ME IN ABSCONDITO TABERNACULI SUI
 IN PETRA EXALTAVIT ME.

NUNC IREM EXALTAVIT CAPUT MEUM SUPER INIMICI
 COS MEOS CIRCAIBO ET ICMOLABO IN TABERNACULO
 EUS HOSTIAM IUBILATIONIS CANTABO ET PSALMUM DICAM.

EXAUDIONE VOCEM MEAM QUAE CLAMAVI AD TE
 MISERERE MEI ET EXAUDI ME.

Salterio, London, British Library, Cotton MS Vespasian A I, ff 2r-160v (720ca) f. 19v

L'iniziale B (Beatus) del I Salmo è perduta

uerbx ex nichiluis in diebus eriparrem
deusna em quum i coram dieb et de anm
et dixit
QUIRITUS DNE FIRMAMENTUM
MEUM ET REFUGIUM MEUM
ET LIBERTOR MEUS Ds MEUS ADIUTOR MEUS
SPERABO IN EUM
PROTECTOR MEUS ET CORNU SALUTIS MEAE
ADIUTOR MEUS LAUDANS INUOCABO DNM
ET AB INIMICIS MEIS SALUS ERO
CIRCUM DEDERUNT ME CEMITUS MORTIS
ET TORRENTES INIQUITATIS CONTURBauer
OLORES INFERNI CIRCUM DEDERUNT ME PRAEUE
NERUNT ME LAQUEI MORTIS ET IN TRIBULATIONE
MEA INUOCABO DNM ET EXAUDI MEAM CLAMAM
ET EXAUDIUIT DE TEMPLo SCO SVO UOCEM MEAM
ET CLAMOR MEUS IN CONSPECTU EIVS
INTROIIT IN AURES EIVS
ET COM MOTAEST ET CONTREMUIT TERRA
ET FUNDAMENTA MONTIUM CONTURBATASUNT

f. 21v, Salmo 17
Le iniziali maggiori
segnano la divisione
liturgica del Salterio in otto
parti.

OMNINIS

IN CORDES UO NON EST OS CORRUPTI SUNT

ET LABIA IN ABILES FACTI SUNT IN DOLUS ET IN REBUS

NON EST QUI FACIAT BONUM NON EST USQUE AD UNUM

DNS DE CAELO PROSPERIT SUPER FILIOS HOMINUM

UT IDEM SIBI INTELEGENS AUT REQUIRENS DOM

OMNES DECLINAVERUNT SIMUL IN UTILES FACTI SUNT

NON EST QUI FACIAT BONUM NON EST USQUE AD UNUM

NONNE COGNOSCENT OMNES QUI OPERANTUR INI

QUITATEM QUI DEVIORANT PLEBEM MEAM SI

CUT ESCAM PANIS DOMINI NON INUOCAVERUNT ILLI

TREPIDAVERUNT TIMORE UBINONERUNT TIA

QUI OS DISSIPAT OSSA HOMINUM SIBI PLACEN

TIAM CONFUSISUNT QUI LUS SPREUIT EOS...

QUIS DABIT EXSION SALUTARE ISRAEL

DOMINI ADVERTIT DNS CAPTIVITATEM PLEBIS ISRAEL...

EXULTABIT IACOB ET LAETABITUR ISRAEL...

f. 53r
Inizio del Salmo 38
Raffigura David che
salva un agnello dalle
fauci del leone.
Le iniziali maggiori
segnano la divisione
liturgica del Salterio in
otto parti.

SALTERIO DI St. ALBAN
1125-1130ca

Libro Monasterij Lambethensis
Ordinis Sancti Benedicti
Congregationis Anglicanae.

Ratio calculandi de duodecim mensib; quib; post kalendas nonas
uel idib; etiam & quot dieb; consistant.

J anuarius. August. & d' eccō ber. iii. nonas habent. xpxk p' id. idus xxxv. i.	M artius Iulius & Octob. vi. nonas hnt. xvii. kt p' id. & dies xxxi.	A pril. I n ni. Septemb; & nouemb; iiii. non hnt. xviii. kt p' id. idus xxxv.
---	---	---

Februari
uepo. iii. non
habet. xvi. kt p'
idus. & dies
xxviii.

Et quando
bis sexte fuerit
habet dies. xxv.
ix. & xxx.
LXXX.

OMNES
V E R O
M E N S E S .
O C T A V O
I D U S H A
B E N T .

Regulae ferialium & concurre. **R**egulae lunae & epactae.

M artius . v . h . i . u . m . m . s . epactae	A prilis . i . h . vi . vii . i . ii . Octob	M aius . iii . h . iii . v . vi . vii . h . Octob	J ulius . i . h . vii . viii . iii . I . anuar	A ugust . iii . h . v . vi . vii . i . F . ebruari	S eptemb . vii . h . iii . iii . v . vi . M . arcii	O ctob . ii . C . oniunge re	H ouemb . v . g . ulari singloz	D ecemb . vii . h . iiii . & concup	J anuar . iii . h . iiii . c . u . l . q . anni	F ebruari . vi . h . ii . vii . fuerit
ipfa est feria sup kalendas.	Si ampli . vii . tolle vii . & quot	remanent . ipfa est feria sup								
										et si . xxx . fuerit numero . ut miii . ipfa
										est etas lune sup kalendas.
										Si ampli fuerint qm . xxx . tolle xxx . &
										quot remanserint . ipfa est etas lune
										sup ka l e n d a s .

Calcolo del tempo

IULIUS HABET DIES .XXX.
 & LXXII. .XX. IX.
 Decij vs palliat. qndon
 fideri nater . . .

KE **I**ulij . . .
 xxv E IIII H Marolin 7 Regi oia.
 viii G III H Vltim' die' ascensionis.
 xvi A II H 7 Alured' monachos. Vltima die' lune pentecoe.
 v B I H 7
 c VIII IO
 xii D VII IO
 ii E VI IO
 f v IO S cōy Primi 7 Eduiani.
 x G IIII IO Die' egypte.
 A III IO S a barnabe apli.
 xviii B II IO S cōy Basildes. Curim. Habonif 7 Hazari.
 vii C IOVS. Vltimū pentecoe.
 D .XXIII KE Iulij.
 xv E .XXII KE S cōy Viti 7 Modesti.
 iii F .XXI KE
 G .XX KE S a Bocalfi abbis.
 xii A .XXI KE S cōy Marei 7 Marcelliani.
 i D .XXII KE S cōy Cornali 7 Provali.
 C .XXI KE
 D .XX KE
 E .X KE S a Albani mjr.
 xviii F .IX KE S cōy Archeldreche ungr.
 vi G .VIII KE M aruicū sēi Iohis bapt. Sollemū sēd' romi.
 A .VII KE
 C .VI KE S cōy Iohis 7 Pauli.
 xviii D .V KE
 iii E .IV KE S a Leonis
 A .III KE Passio sēy aploz petri 7 pauli.
 F .II KE Comemmoratio sēi Pauli apli.

visilia

vigilia

IULIUS HABET DIES .XXX.
 & LXXII. .XXX.
 Tredecimus mactar. iulij.
 decimus labefactar.

KE **I**ulij . . .
 xxv G VI H Iulij. Octave Sēi Iohis.
 viii A .V H S cōy Provali 7 Marcelliani.
 xvi C .IIII H T ranslato sēi Marini epi.
 v D .III H
 c II H O ctava' aploz.
 xviii E .I H
 ii G .VIII IO
 A .VII IO
 x B .VI IO S cōy fructu. Sēi Amalige' virginis.
 C .V IO T ranslato sēi Benedicti abbatis.
 xviii D .IIII IO
 vii E .III IO
 f II IO
 D .XV S
 iii A .XXII KE Iod.
 B .XXI KE
 xii C .XV KE S a Arnulfi mjr. Octave sēi Benedicti.
 i D .XXIII KE
 E .XXII KE Sēe margarite iugni
 ix F .XXI KE S cōy Provali ungr.
 G .XX KE S cōy Marie magdalene. 7 Sēi Wandregisile abbi. Die' egypte.
 xviii A .XV KE S a Apollonarij mjr.
 vi B .IX KE S cōy Crislina virginis.
 C .VIII KE S a Iacobi apli. Apofori 7 Cucubad' oia.
 xviii D .VII KE
 iii E .VI KE S cōy dormientiu.
 f v KE S a Pancratii mjr. 7 Sēi Samsonis confessor. 7 Alward' heremita.
 xii G .III KE S cōy Edulsi Simplicij 7 Beatoris.
 A .II KE S cōy Abdon 7 Sennen. Salt' lune sēd' romi.
 xviii B .I KE S a Germani epi.

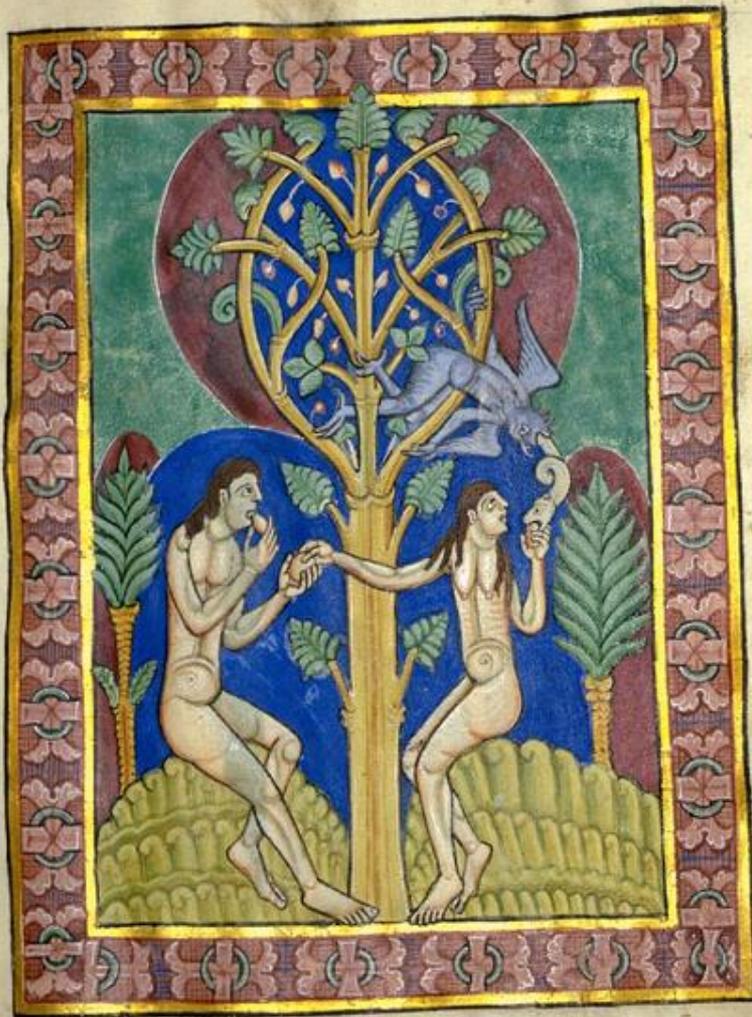

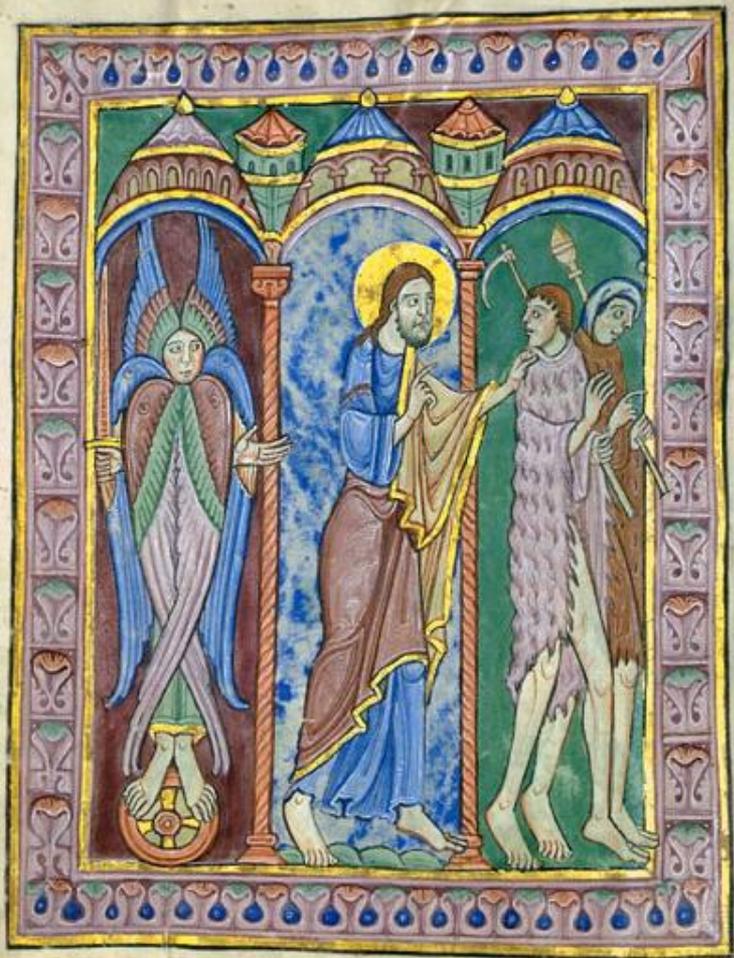
Leo

giugno

luglio

Cicli illustrativi

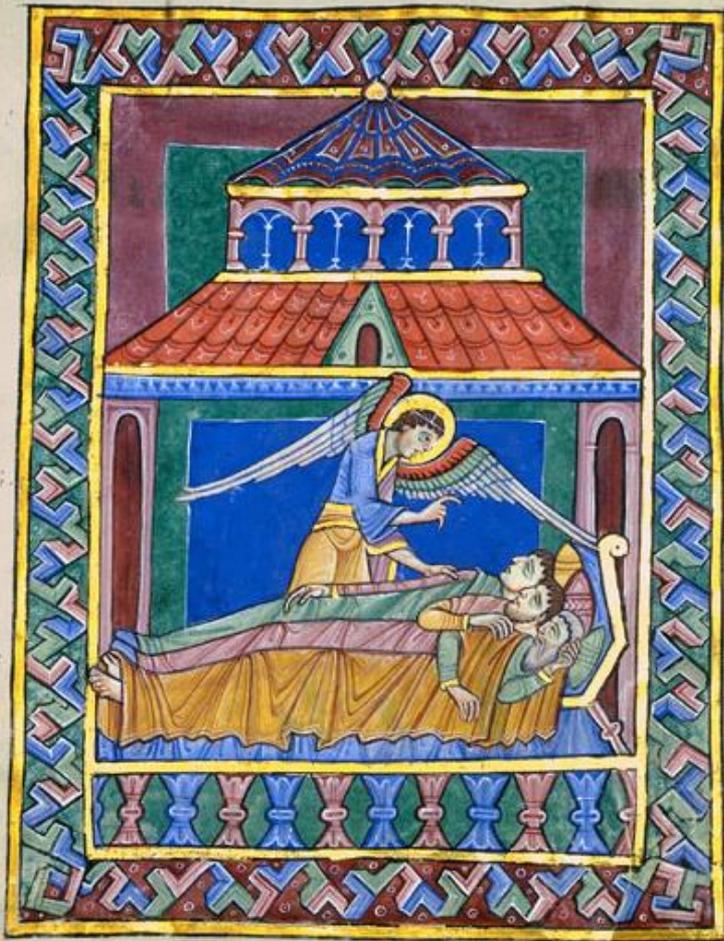

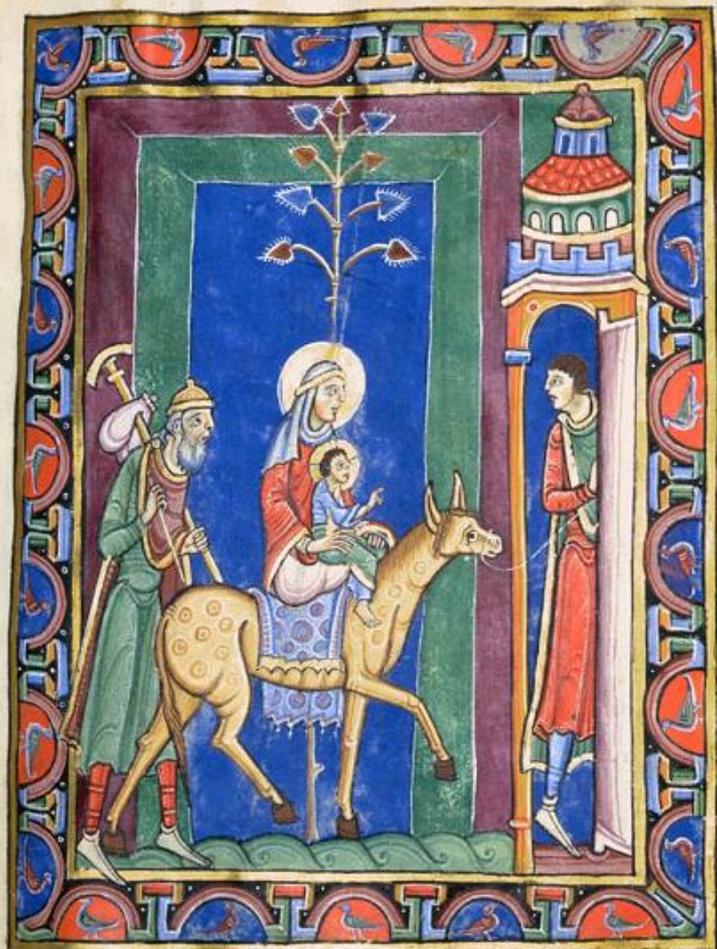

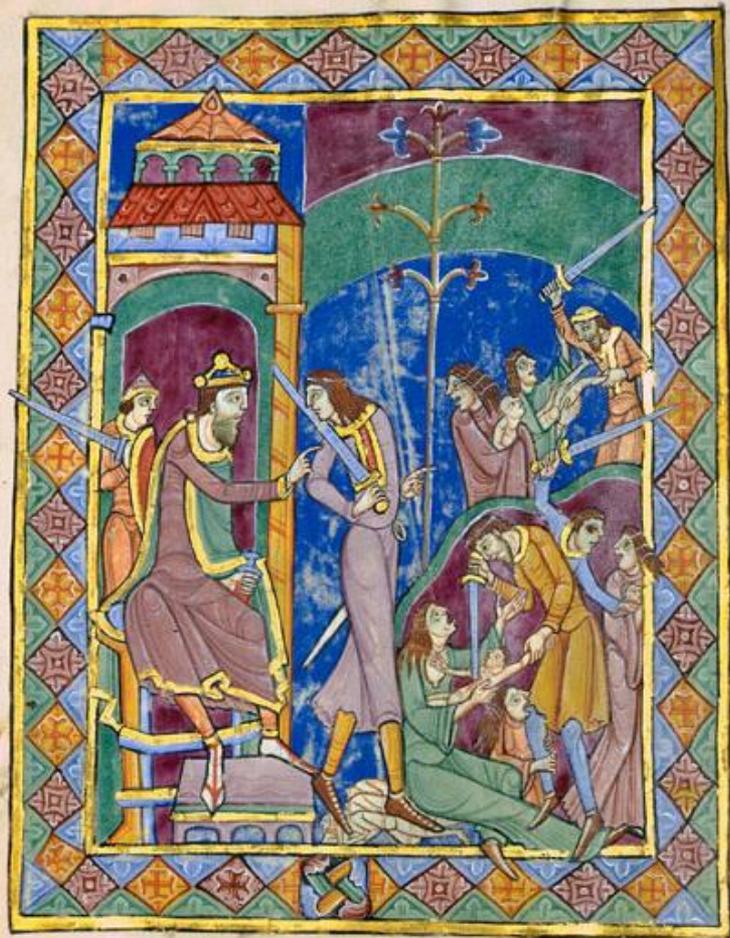

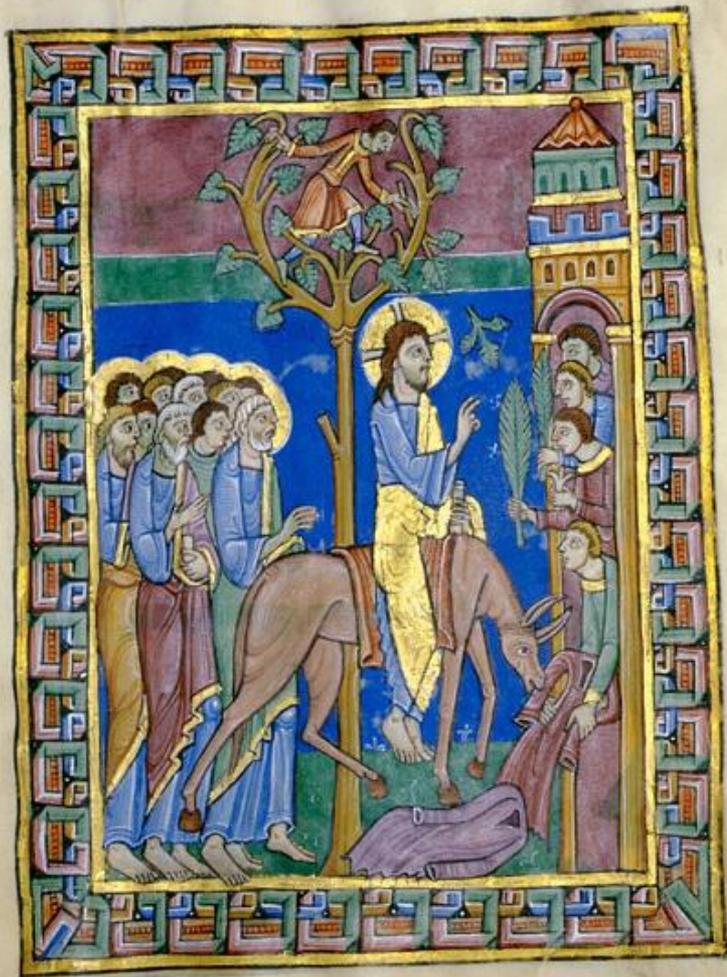

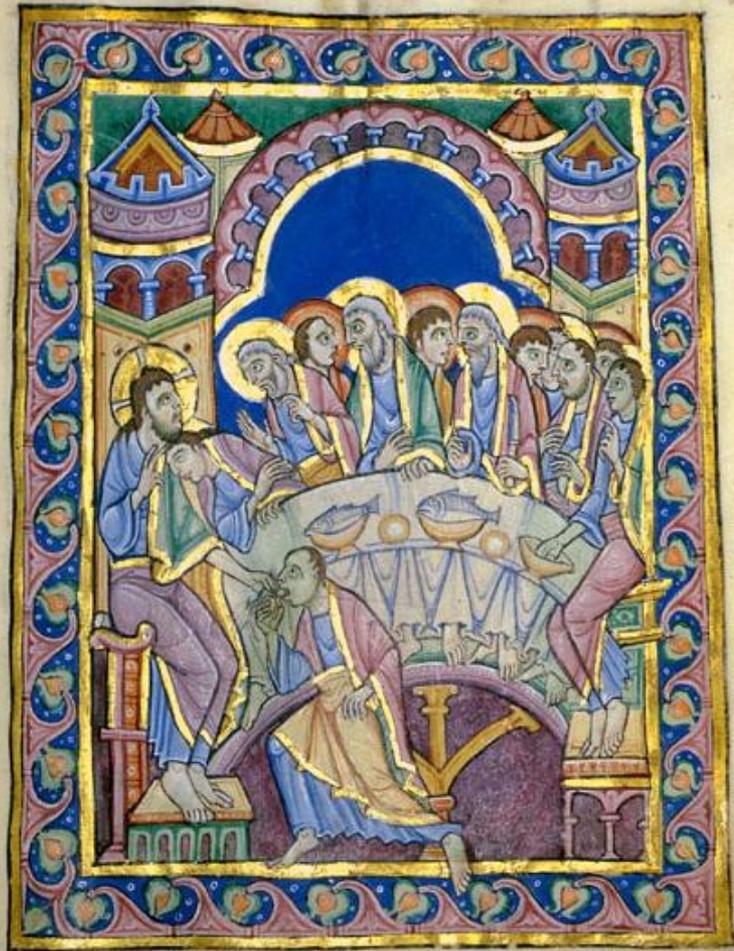

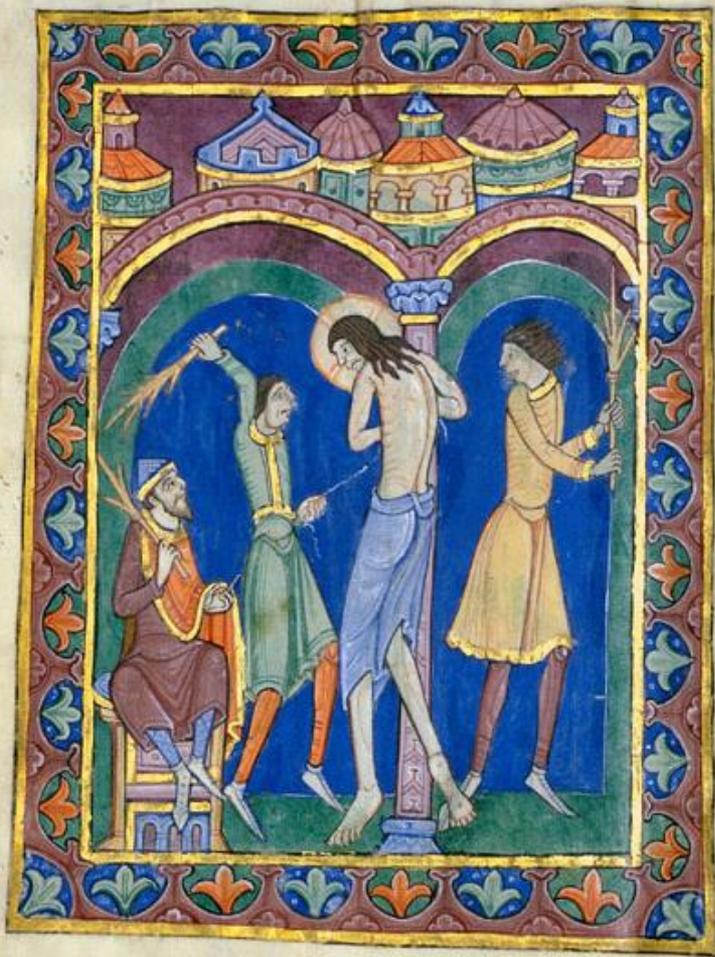

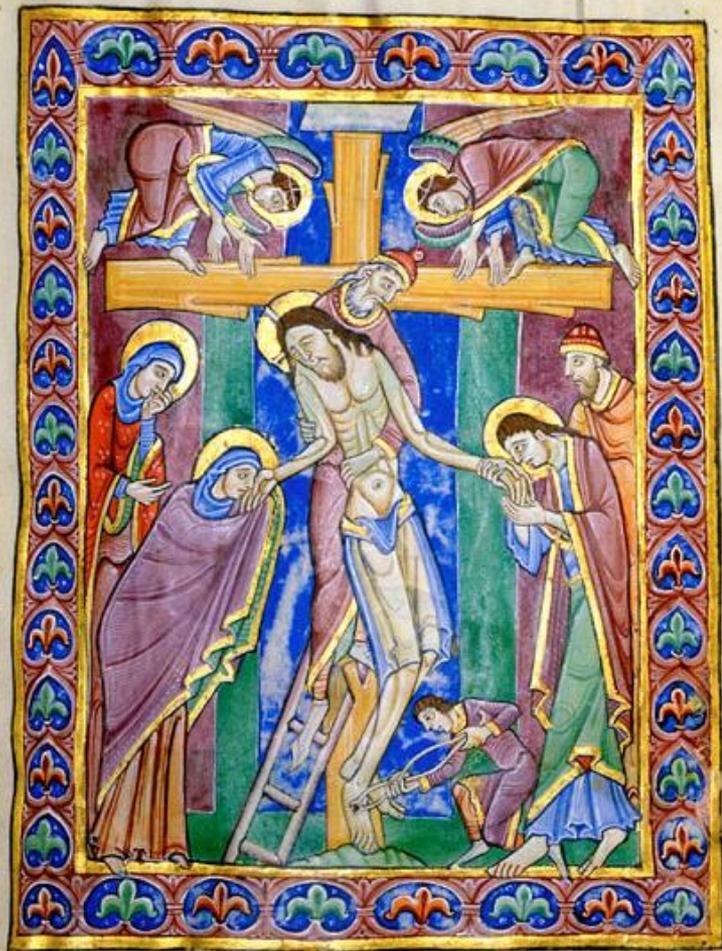

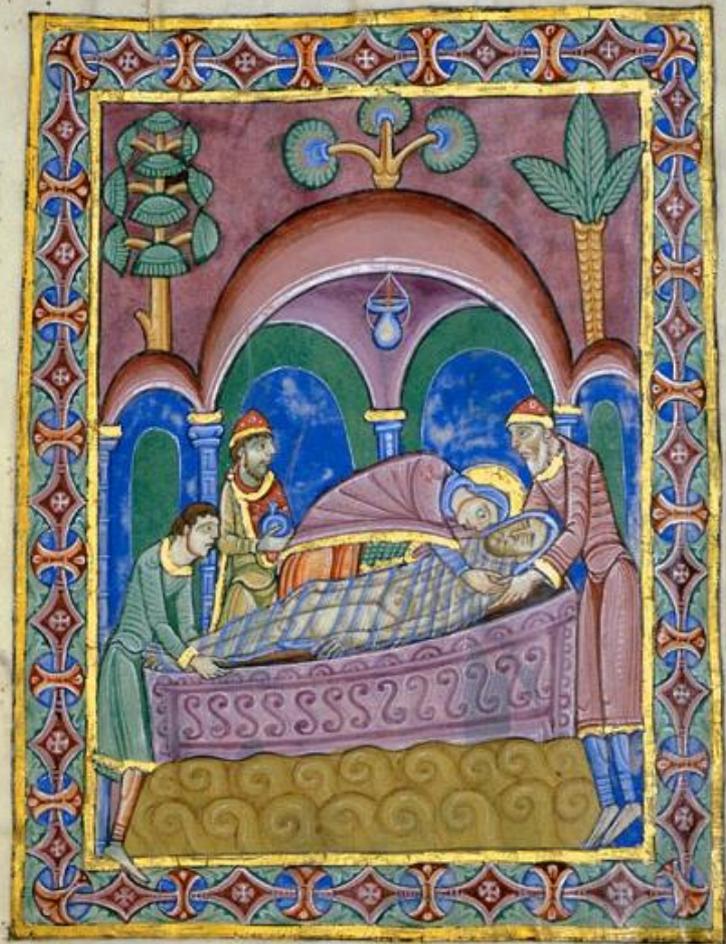

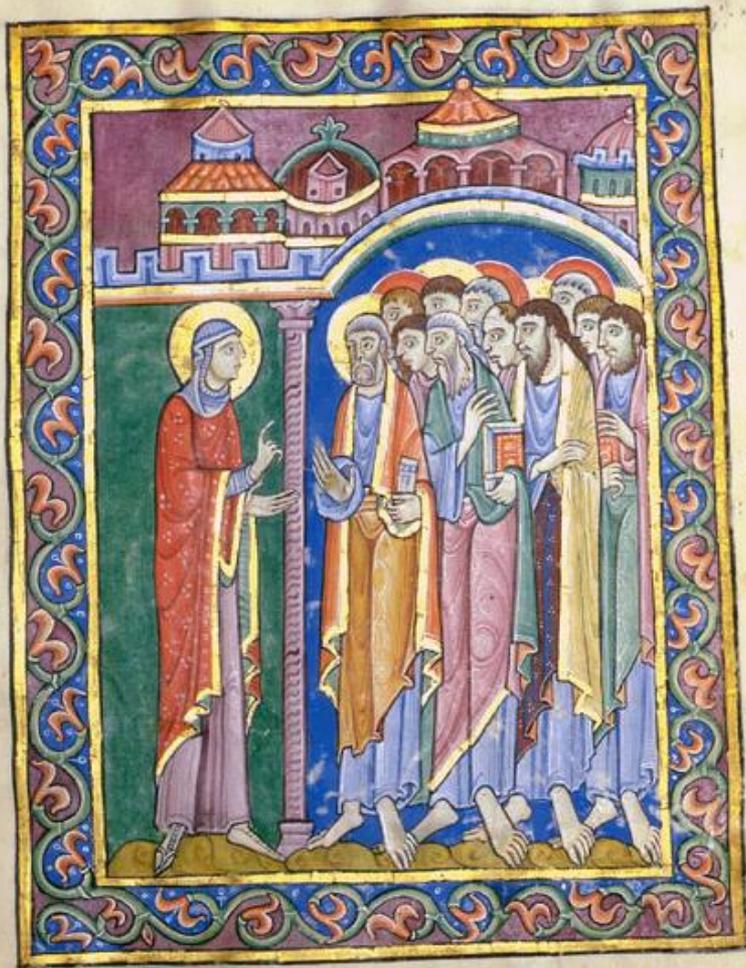
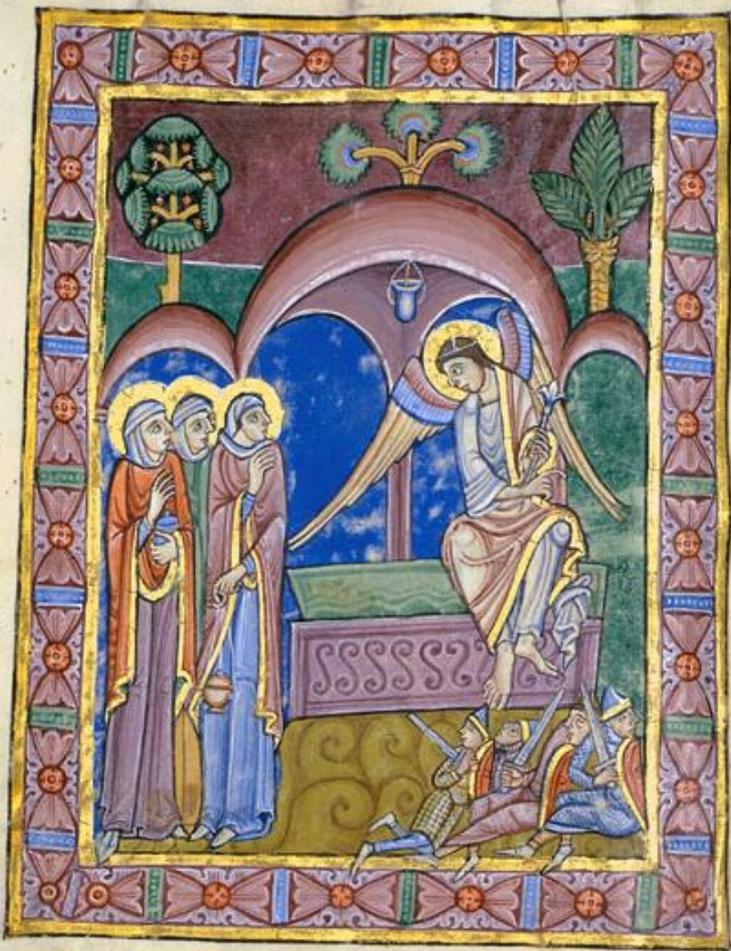

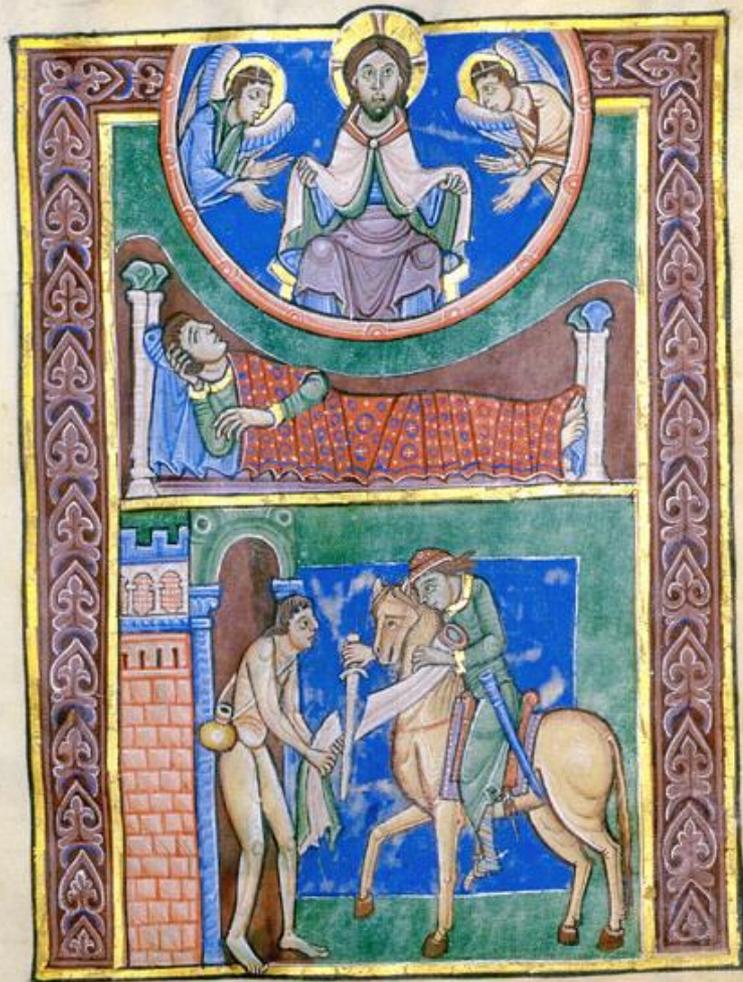
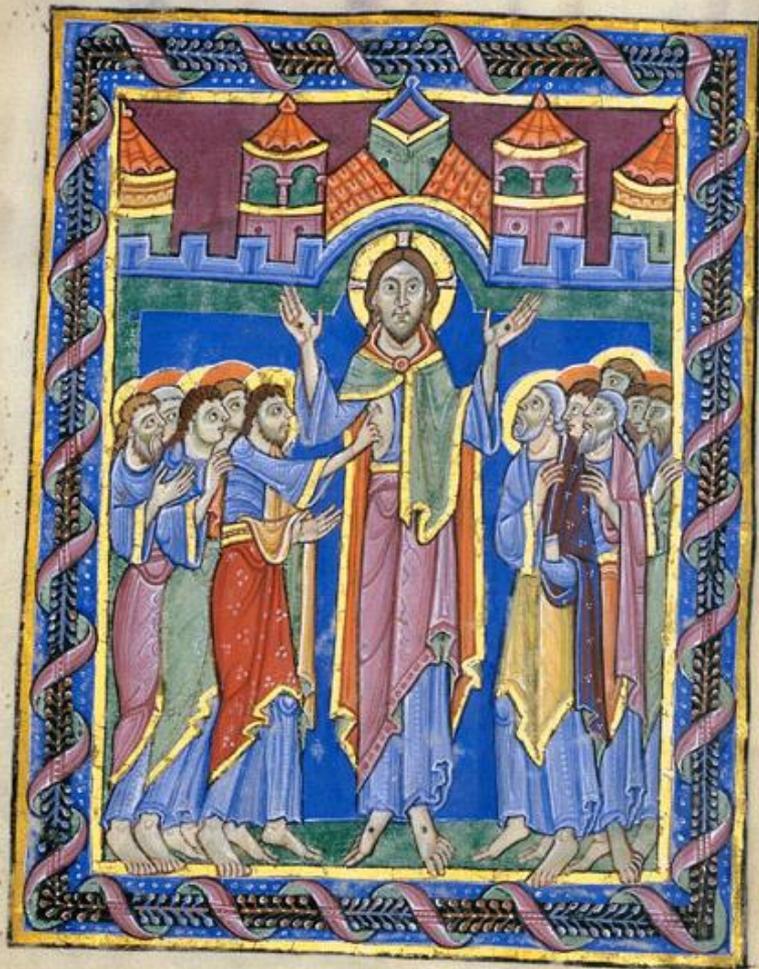

Beatus aleis
pater electus

Ospontabera
sup grandibus

Quis prode dantur
unum sperit dantur
remax uerboru sint
d' aut

Eccu bndictus alexis
recepit inuauit

Let cumenecet amiable canem espritei raiun diceol no
ble barun eufemen par num. e de laue de sum filz boner
re del quel nus auum or hie exantur par le diuine
uolente. il desirables iel sul filz angendur. Apres le naitne
eo fut enfes de deumechme amet e de pere ede mere
par grant certet nurre. lasue iuente fut honette espritei.
Par lamister del iueram prieret lasue spuse iuene cum an
oat alspus uif de uerter ka est unful fattur e regner
an trinitet. Iesta istorie est amiable grace espuerum
consulacum acastun memorie spuritel. les quels iuente
purement sulane castetier e dignement sei delictent
elgoies del ciel & el noces uirgnels.

& edificentur muri iherusalem.

Tunc acceptabis sacrificium iusticie:
oblaciones & holocausta: tunc imponent
super altare tuum vitulos.

INIMICITIA.

qui potens est in iniquitate.

Concurbati sunt omnes qui uidebant eos:
& timuit omnis homo.

Et annuntiauerunt opera dei:
& facta eius intellexerunt.

Letabitur iustus in domino & sperabit in eo:
& laudabitur omnis recti corde.

*Ad te omnis caro
ueniet.*

DECEET

reddetur uocem
Exaudi orationem
omnis caro

Verba iniquorum
super nos: &
nr̄is tu pro-

Beatus que
assumpsisti:
matris

ym̄ deus
in syon: & t̄
in hierusalē.
meam: ad te
ueniet.

p̄ualuerunt
impietacibz
p̄ciaberis.
elegisti &
inhabita-
bitur.

qm intrauerunt aque usq; ad animam meam.
Infixus sum in limo profundi :
 & non est substantia
Veni in altitudine maris :
 & tempestas demersit me .
Laboravi clamans rauce facte sunt fauces
 mee : defecerunt ocli mei cum spero in dominum .

Dñs in celo parauit sedē suā:
et regnū ipsi om̄ibz dñabitur.

Benedicite dño om̄s angeli ei: potentes uirtute
facientes uerbum illius: ad audiendā
uocem sermonum ei.

Benedicite dño om̄s uirtutes ei:
ministri ei qui faciūt uoluntatē ei.

Benedicite dño om̄ia opera ei: in om̄i loco
dñationis ei benedic anima mea dño.

Qui facit angelos et uos ipsos

BENEDIC
anima mea dño:
domine dñs m̄
magnificat̄ et
uehementer.

Confessionē
et decorē induisti:
amictū lumine
sicut uestimētū.

Extendens celū

sic pelle: q̄ tegit aq̄s sup̄iora ei.

Quid est mare quod fugisti et tu iordanis

NEXIT VISRAEL

de egypto: domus iacob
de populo barbaro.

Facta est iudea scificatio eius:
isrl potestas eius.

Mare uidit et fugit:

iordanis conuersus est retrorsum.

Montes exultauerunt ut arietes:
et colles sicut agni ouium.

Quid est tibi mare quod fugisti:
et tu iordanis quia conuersus es retrorsum?

Montes exultastis sicut arietes:
et colles sicut agni ouium.

Afacie domini mota est terra:
a facie dei iacob.

Qui conuertit petram in stagna aquarum:
et rupem in fontes aquarum.

Non nobis domine non nobis:
sed nomini tuo da gloriam.

Super misericordia tua et ueritate tua.

DESIREMI

anima mea inuifica me
secum uerbum tuum.

Vias meas enunciaui
& ex audisti me :
doce me iustifica
tiones tuas.

Via iustificationu
tuaru instrue
me : & exercebor in mirabilibus tuis.

Dormitauit anima mea precadio :
confirma me in uerbis tuis.

Via iniquitatis amoue a me : & de
lege tua miserere mei.

Via ueritatis elegi : iudicia tua non sunt oblit.

Adhesi testimoniis tuis domine : noli me confundere.

Via mandatoru tuoru cucurri :
cu dilatasti cor meum.

& gladius nŕ deuorabit carnes.

De cruore occisoy: & de captiuitate
nudati inimicoy capitis.

Laudate gentes populū ei:
q̄a sanguinē seruoy suoy ulciscet.

Et uindictā retribuet in hostes eoy:
& p̄p̄ta erit terrę popli sui.

Laudamus
Te c̄nū patrē.

Tibi om̄s angli
testates.

& seraphim
pro clamant
dominus deus

Pleni sunt celi
gl̄e tue.
apostolorum

te dñm c̄ntem.

om̄s t̄ra uenerat.

Egli & uniuŕse po

tibi cherubin

inestimabili uoce

Sēs **S**ēs **S**ēs.

sabaoth.

& t̄ra. in aeternitatis

Te gloriosus

chorus.

& de manu omniū qui oderunt nos.

Ad faciendā misericordiā cū patrib; nr̄is:
& memorari testamenti sui sc̄i.

Ius iurandū qđ iurauit ad abrahā patrē
nr̄m: daturum se nobis.

Vt sine timore de manu inimicorū nr̄orū
liberati seruiam; illi.

In sc̄itate & iusticia corā ipso: om̄ib; dieb; nr̄is.

Et tu puer ppheta altissimi uocaberis:
p̄tib; em̄ ante faciem dñi parare uias ei.

Addandā scienciā salutis plebi ei:
in remissione peccatorū eorū.

Per uiscera misericordiē dñi in q̄b; uisitauit nos.
orientis ex alto.

Illuminare his q̄ in tene
bris & in umbra mortis
sedent: addirigendos
pedes nr̄os in uiam pacis.

*Dignificat
Canticū sc̄e marie*

MAGNIFICAT
anima mea dñm.

Et exultavit sp̄s m̄s: in deo salutarī meo.
Quia respexit humilitatē ancillę suę:
 ecce enim ex hoc beatā medicent om̄s generationes.
Quia fecit ī magna q̄ potens est: & sc̄m nom̄ ei.
Et misericōdia ei a p̄genie in p̄genies: t̄m̄tib; eū.
Fecit potentiam in brachio suo:
 disp̄sit sup̄bos mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede: & exaltauit humiles.
Esurientes impleuit bonis:
 & diuites dimisit inanes.
Suscepit isrl' puerū suū:
 recordat' misericordie suę.
Sicut locutus est ad patres nr̄os:
 abrahā & semini ei' in sc̄tā.

Canticū s̄c̄i symeonis.

CDIMITIS

seruū tuū dñe:
 sc̄dm̄ v̄bū tuū in pace.
Quia uiderē ocli
 mei: salutare tuū.
 d̄parasti: ante faciē
 om̄iū poplōr̄s.

Lumen adreuelationē gentium:
& orōm plebis tue israel.

Oratio dñica

PATER NŔ

qui es in celis:
sancificet nom tuum.
Adueniat regnū tuū.
Fiat uoluntas tua
sicut in celo & in terra.
Panem nr̄m cotidia-
num da nobis hodie.

Et dimitte nobis debita nr̄a: sicut & nos
dimittimus debitorib; nostris. Et ne nos
inducas in tentationē. Sed libera nos a malo. aōj.

*Symboli
ip̄or*

CREDO

in dñm patrem
omnipotentem
creatorem
celi & terre.

Et in ihm xpm filium eius: unicum dominum nostrum.

Qui conceptus est de spiritu sancto.

Natus ex maria uirgine.

Passus sub pontio pilato.

Crucifixus: mortuus: et sepultus.

Descendit ad inferna: tertia die resurrexamortuus.

Ascendit ad celos sedet sedet ad dexteram dei patris
omnipotentis: et deuenit iudicare uiuos et mortuos.

Credo in spm scm; Scam eccliam catholicam

Scorū comunione. remissione peccatorū.

Carnis resurrectione. uitā etnā. Amen.

ymnus
anglicus

AIN EXCISSE

& in terra pax ho-
minibus bone uoluntatis.

Laudamus te.

Benedicimus te.

Adoramus te.

Glorificamus te.

Grās agim' tibi. Propter magnā glām tuā.

Dñe dñs rex celestis. Deus pat' omnipotens.

Dñe fili unigenite. Ihu xpe. Dñe dñs.

Agn' dñi. Filius patris. Qui tollis peccata.

mundi. Misere nob'. Qui tollis peccata

mundi. Suscipe deprecationē nostram.

Qui sedes ad dexteram patris. Misere nob'.

Qm tu solus scs. Tu sol' dñs. Tu solus altissim'

Ihu xpe. Cū scō spū in glā dei patris. am.

REDO IN VN

dñm patre omnipotentē.

Factore celi & t're.

uisibilium omnium

& inuisibilium.

& unum dñm ihm

xpm filium dei uni

genitum. & ex patre

natum ante oia secula.

dñm de deo. lumen

de lumine. dñm uerum de deo uero. genitum

non factum · consubstantialē patri · per
 quem omnia facta sunt · qui p̄p̄t nos hoīes
 & p̄p̄t nr̄am salutē descendit de celis · &
 incarnat⁹ est de spū sc̄o ex maria uirgine ·
 & homo fact⁹ est · crucifixus etiā p̄ nob · sub
 pontio pilato · passus & sepultus est · & re
 surrexit tertia die sc̄dm̄ scripturas · & a
 scendit in celū sedet ad dexterā patris · &
 iterū ventur⁹ est cū gl̄a · iudicare uiuos & mor
 tuos · cui regni n̄ erit finis · & in sp̄m sc̄m
 dñm · & uiuificantē · q̄ ex patre filioq; p̄cedit ·
 q̄ cū patre & filio simul adorat⁹ & conglificat⁹ ·
 q̄ locut⁹ est p̄ prophetas & unā sc̄am catholicā ·
 & ap̄licā ecclīā · confiteor unū baptisma · in
 remissione peccatoris · & expecto resurrectio
 nē mortuorū · & uitā futuri sc̄li a m̄ p̄ i ·

fides catholica sc̄dm̄ athanasium

VICVMQ;

uita saluus esse :
 ante omnia op⁹ est
 ut teneat catholicā
 fidem

Litanie

Incipit letania

483

Xp̄e cley-son . **X**p̄e audi nos .
Pater decelis deus miserere nob̄ .
Fili redemptor mundi d̄s miserere nobis .
Sp̄s sc̄e deus miserere . **S**c̄a uirgo uirginū .
Sc̄a trinitas un̄ d̄s mis̄ . **S**c̄e michael .
Sc̄a maria orap nob̄ . **S**c̄e gabriel .
Sc̄a dei genitrix . **S**c̄e raphael .

Collette (preghiere che precedono la liturgia della Parola, nella Messa se ne dice una sola, scelta secondo il carattere della festività

Actiones nras qf d.

CTIONES

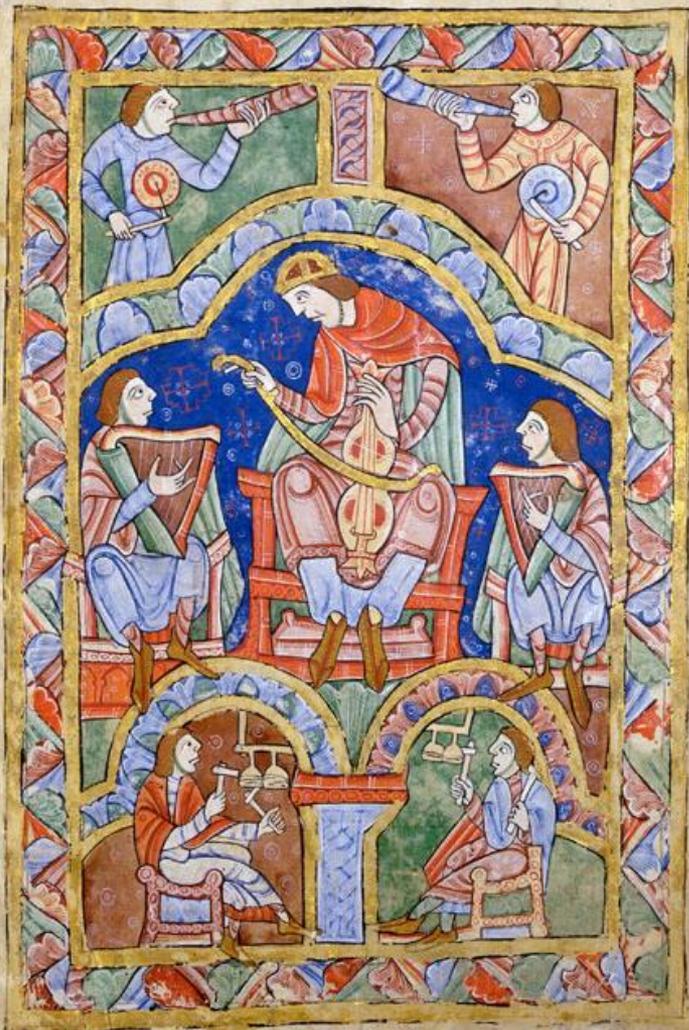
nras qf dne aspirando
preueni & adiuuando
prosequere. ut cuncta
nostra operatio. &
ate semp incipiat.
& p te cepta finiat. p.

DOMOTVA

qf dne spuales
nequicie repellant.
& aeriariū discedat
malignitas potestati.
p dnm.

CCLESIAE

dne pces placat ad
mitte. ut destructis aduer
sitatib; uniuersis.
secura tibi seruat
libertatem. p.

Salterio di Copenhagen,
117 circa, scritto e
miniato in Inghilterra
come il precedente

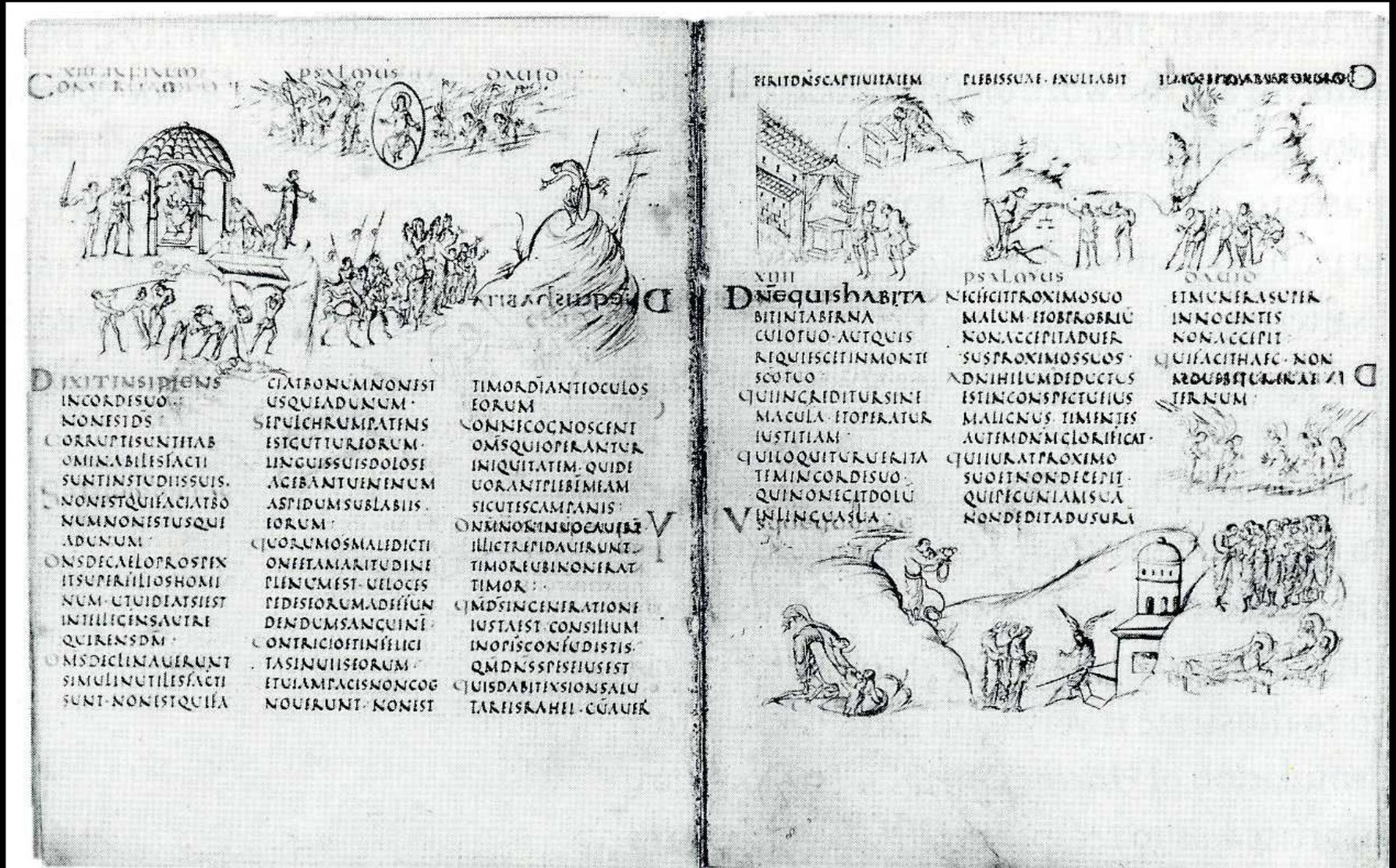

Salterio di Copenhagen

in consilio minorum & in via peccat

Una tipologia diversa:

Salterio di Utrecht, salmi 13, 14, 15 (ff. 7v-8)
da Reims, 820ca

DENEFINEM
 XIT INSPI
 ENT IN CORDE SUO
 non est de corrupta sunt
 & habominabiles facti sunt
 in uoluntatibus suis
 Non est quis faciat bonum
 non est usque ad unum
 Dñs de celo prospexit super
 filios hominum: ut uide
 at si est intellegens aut
 requirens dñm
 Omnes declina uerunt
 simul in uelut facti sunt
 non est quis faciat bonum
 non est usque ad unum
 Sepulchrum patens est

PSALMVS
 quitur eorum. linguis suis
 dolose agebant. ueneni
 aspidum sub labiis eorum.
 Quorum os maledictione
 & amaritudine plenum
 est. ueloces pedes eorum
 a deffidendum sanguine.
 Contertio & infelicitas in
 uis eorum. & uiam pacis
 non cognouerunt
 Non est timor di ante oca
 los eorum. nonne cogno
 scent omnes qui operant
 iniquitatem.
 Qui deuorant plebē meam
 sicut escam patris dñi non

DAUID XIII.
 inuocauerunt. illic trepidā
 uerunt timore. ubi noi
 erat timor
 Quo di in generatione iusta
 est. consilium in opis con
 fudisti. quia di spes eius est.
 Quis dabit exsion salutare
 israel. dum auerterit dñs
 captiuitatem plebis iug
 Laetetur iacob & exultet
 issael

PSALMVS
DNE QUI HABITA
 bit in tabernaculo
 tuo. aut quis requiesce & in
 monte scō tuo
 Qui ingreditur sine macula
 & opera tur iustitiam
 Qui loquitur ueritatem in
 corde suo. & non egre doli
 in lingua sua
 Nōc fecit proximo suo mali.
 & obprobrium non accepit

DAUID
 Aduersus proximum suū:
 Ad nihilum deductus est
 in conspectu eius maligni.
 timentes autem dñm
 magnificat
 Qui iurat proximo suo &
 non decipit eū. qui pec
 cumiam suam non dedit
 ad usuram. & munera
 super innocentem non
 accepit

DIXIT IN SPIRITU
 INCORDISUO
 NON ESTIS
 CORRUPTI SUNT HAB
 OMINABILI SFACTI
 SUNT IN SUDIBUS
 NON EST QUI FACIAT
 NUMANONISTUS QUI
 ADUNUM
 ONSDICAELOPROSTIN
 ITSUMPHILIOSHOMI
 NUMCUIDEATSIEST
 INILLICINSACTI
 QUIRENSDM
 ONSDICINAUERUNT
 SIMULINUTILESACTI
 SUNT NON EST QUI
 CIATRONUMNONIST
 USQUEADUNUM
 EPULCHRUMIPATINS
 ESTCUTTURIORUM
 LINGUISSUISDOLOSI
 AGRIANTUENINUM
 ASPIDUMSUBLABIIS
 IORUM
 QUORUMSMALEDICTI
 ONESTAMAKITUDE
 PLINUMEST VELOCIS
 SIDISIORUMADHUN
 DENNUMSANGUINI
 CONTRACIOTINILICI
 TASINUISSORUM
 ETUIAMPACISNONCOG
 NOUFUNT NONIST
 TIMORDIANTIOCCULOS
 FORUM
 ONNICOGNOSCINT
 OMSQUIOPRANTUR
 INIQUITATIM QUIDE
 UORANTPUBIAMIAM
 SICUTISSAMPANIS
 ONXINONINNOPEAUS
 Y
 ILICTRIPIDACURUNT
 TIMOREUBINONFRAT
 TIMOR
 QMDSINCENTRATIONE
 IUSTIAS CONSILIUM
 INOPISCONSIDISTIS
 QMDSISPISIIUSIST
 QUIDSABITINSIONESALU
 TAKISSAHEL CUGAUR

DNEQUI HABITA
 BITINTABERNA
 CULOTUO AUTQUIS
 RIQUISSCITINMONTE
 SCOTCO
 QUIINCREDITURSINI
 MACULA HOPERATUR
 IUSTITIAM
 QUILOQUITURVERITA
 TEMINCORDISUO
 QUINONECITDOLU
 UNINCULUA
 PSALMUS
 NICHICITRONIMOSUO
 MALUM HOPERATUR
 NONACCIPITADUER
 SUSPROMOSSUOS
 ADNIHILUMDEDUCTUS
 ISTINCOSPICIETIUS
 MALICIOUS TIMPNTIS
 AUTINDNMICLOHICAT
 QUIURATPROMIMO
 SUCITNONDECEIT
 QUIINCULUA
 NONDEDITADUSULA
 ITMUNERASUTR
 INNOCENTIS
 NONACCIPIT
 QUIACITHAFIC NON
 ARDUSSITACARAT
 ZI
 TERNUM

DNE INEPI
 ME INCORDE SIO
 NIUM EST CORRUPTI SINE
 SCLADOMNADOLAS FICEFINE
 INIULMONTIBUS SINE
 NON EST QUI FACIAT BONUM
 NON EST USQUE ADUNUM
 DNE DEOLO PROSPICE SUPER
 FISIOS HOMINUM : NE UDE
 AT SIEIT INTELLOGUNT
 QUIRENTS DNI
 OMNES DECLINAVERTANT
 SIMUL IN UTRELU SICEFINE
 NON EST QUI FACIAT BONUM
 NON EST USQUE ADUNUM
 SEPULCHRUM PATENT EST
 PSALMUS
 QUIORUM LINGUIS SINE
 DELOSI & SCLADOMNADOLAS
 ASPIDUM SUBLABIIS CORUM
 QUORUM OF MALEDICIONE
 & AMARITUDE PLENUM
 EST VELOCOF PELOF CORUM
 ADESSIDENDUM SANGUINE
 COMERTIO & INFELICITATE IN
 UIS CORUM & UAMPACIET
 NON COGNOUTERUNT
 NON EST TIMOR DI ANTE OCU
 LOS CORUM NON NE COGNO
 SCENE OMNES QUI OPERANT
 INIQUITATEM
 QUIDEURANT PLEBE MEAM
 SICUT STIAM PATIS DNI NON

DNE QUI HABITA
 BIT INTABERNA
 CULO TUO AUT QUIS
 RI QUISSCIT IN MONTE
 SCOTCO
 QUI INCREDITUR SINE
 MACULA HOPERATUR
 IUSTITIAM
 QUI LOQUITUR VERITA
 TEM INCORDISUO
 QUINONECITDOLU
 UNINCULUA
 PSALMUS
 NICHICITRONIMOSUO
 MALUM HOPERATUR
 NONACCIPITADUER
 SUSPROMOSSUOS
 ADNIHILUMDEDUCTUS
 ISTINCOSPICIETIUS
 MALICIOUS TIMPNTIS
 AUTINDNMICLOHICAT
 QUIURATPROMIMO
 SUCITNONDECEIT
 QUIINCULUA
 NONDEDITADUSULA
 ITMUNERASUTR
 INNOCENTIS
 NONACCIPIT
 QUIACITHAFIC NON
 ARDUSSITACARAT
 ZI
 TERNUM

DNE QUI HABITA
 BIT INTABERNA
 CULO TUO AUT QUIS
 RI QUISSCIT IN MONTE
 SCOTCO
 QUI INCREDITUR SINE
 MACULA HOPERATUR
 IUSTITIAM
 QUI LOQUITUR VERITA
 TEM INCORDISUO
 QUINONECITDOLU
 UNINCULUA
 PSALMUS
 NICHICITRONIMOSUO
 MALUM HOPERATUR
 NONACCIPITADUER
 SUSPROMOSSUOS
 ADNIHILUMDEDUCTUS
 ISTINCOSPICIETIUS
 MALICIOUS TIMPNTIS
 AUTINDNMICLOHICAT
 QUIURATPROMIMO
 SUCITNONDECEIT
 QUIINCULUA
 NONDEDITADUSULA
 ITMUNERASUTR
 INNOCENTIS
 NONACCIPIT
 QUIACITHAFIC NON
 ARDUSSITACARAT
 ZI
 TERNUM

